

CĂTĂLIN ZAMFIR, *O istorie subiectivă în sociologia românească: din 1944 până în prezent*, Iași, Polirom, 2009

„A vorbi despre o carte, despre problemele pe care le conține, este un fapt care-l implică pe cititor cu subiectivitatea lui, așa cum cu subiectivitatea lui este implicat și autorul în opera sa” (A. Dumitriu, Eseuri).

Cu precizarea conținută în citatul de mai sus privitoare la subiectivitate, voi încerca o prezentare a cărții profesorului Cătălin Zamfir.

Este o carte **autobiografică**, la baza deciziei de a o scrie stând, conform mărturiei autorului, trei rațiuni:

1. „Insatisfacția față de modul în care uneori este tratată sociologia românească în perioada comunistă și în cea a tranziției: simplificată și chiar distorsionată, dominată de încrâncenări și import de scheme ideologice”.

„Această carte este o «mărturie» despre cum a fost trăită sociologia de către un sociolog în perioada tulbură de după război”.

2. „Istoria sociologiei cere ea însăși o abordare sociologică. Sociologia ca fapt social, ca produs al unui context social și personal”.

3. „Un prilej de retrăire a propriei vieți”.

Autorul se așteaptă ca această carte să fie citită cu interes: „Sunt scrise multe cărți despre istoria personală a producătorilor de cunoaștere. Și sunt citite cu mare interes. Explicația atracției pentru asemenea «povești» stă în interesul pentru **procesul de producție a ideilor**. Ideile nu vin doar din logica strictă a ideilor, ci și din experiența autorilor”.

Deși în decursul timpului am citit multe cărți despre „producătorii de cunoaștere”, dar și despre scriitori, pictori, muzicieni, m-au atras, în egală măsură, opera și personalitatea. În cazul cărții profesorului Cătălin Zamfir m-a atras mai mult asamblarea contextului sociopolitic cu contextul personal și asamblarea personalității cu opera. Dar grija cu care am încercat să mă apropiu de „universul” profesorului Cătălin Zamfir presupune un mare risc: „Accesul la universul celorlalți (colegi, prieteni) este limitat și există riscul unor distorsiuni” (spune chiar autorul cărții). Autorul mai spune și că „În cazul producerii ideilor sociologice, contribuția contextului social și a experienței personale este mult mai puternică”.

Opțiunea metodologică a autorului pentru această carte este „o istorie personalizată a sociologiei”, o istorie a sociologiei bazată pe experiența proprie, cu speranța că „... o istorie a mea ca parte a sociologiei românești poate că va ajuta la limpezirea imaginii de ansamblu”. „Această carte este experiența mea și nu a celorlalți colegi”. Dar, ceea ce cred că trebuie reținut din cele scrise de autor este următorul fapt: „Oricât de diferite ar fi teoriile personalizate, **toate sunt adevărate și doar împreună** pot asambla imaginea istoriei trăite a sociologiei românești. Realitatea sociologiei în care trăim este, în fapt, o **pluralitate de realități** ale sociologilor și ale interacțiunilor sociologilor. O rețea socială și interpersonală complexă”.

Partea I a cărții, intitulată „Primii 27 de ani de sociologie: 1962–1989” conține, de fapt, abordarea următoarelor probleme:

- a. familia, școala și facultatea;
- b. relația cu Dumnezeu și opțiunea ideologică;
- c. drumul spre sociologie și meandrele acestuia;
- d. împlinirea parțială ca sociolog;
- e. sociologia în general și sociologia românească din perioada socialistă.

a. Prin natura problemelor (familie, copilărie, adolescență) este posibil ca subiectivitatea autorului să fie mai mare; concomitent, subiectivitatea cititorului poate fi și ea mai mare, atât pentru cititorul care a trăit aproximativ aceeași perioadă istorică ca și autorul (este și cazul meu), cât și pentru un cititor tânăr care a trăit cel mult o parte a adolescenței înainte de 1990.

În ceea ce privește familia, cred că este necesar să se rețină că profesorul Cătălin Zamfir a trăit într-o familie (ca și prietenii acesteia) de mari intelectuali ai României și care „veneau” din perioada anterioară comunismului; acești intelectuali s-au adaptat și s-au integrat în modalități diferite în epoca istorică, respectiv instaurarea comunismului în România (o perioadă tulbură și extrem de complexă). Importanța familiei și a prietenilor acesteia trebuie privită, în primul rând, ca mediu intelectual formator și orientativ în viață dar și, probabil, sub aspect ideologic.

b. Relației cu Dumnezeu, deși îi atribuie un spațiu mic, îi consacră paragraful intitulat „Problemele personale în legătură cu Dumnezeu și sursa unei alte atitudini morale”. Autorul localizează sursa „despărțirii de Dumnezeu” într-un episod din copilărie și continuă mai târziu prin atribuirea lui Dumnezeu a unei responsabilități „pentru neregulile din jurul meu”. Autorul continuă cu un pasaj semnificativ: „Probabil că despărțirea de Dumnezeu a alimentat aplecarea spre **activism**. În jurul meu nu vedeam nici-un argument pentru a fi credincios. Și nici mai târziu nu am găsit vreunul. A rămas doar respectul pentru ceilalți și credința lor”.

Mult mai complexă este problema opțiunii politice a profesorului Cătălin Zamfir. Aceasta se originează, conform mărturiei autorului, într-o criză morală din perioada adolescenței, dar care se baza și pe mai multe întâmplări din copilărie precum și pe percepția acestora la vremea respectivă. De altfel, profesorul Cătălin Zamfir simte nevoia să facă o referire la semnificația faptelor din memorie: „Faptele despre care credem că ne-au modelat experiența nu au o semnificație dată, constantă în timp. Ele au o dinamică proprie. Faptele pot avea, în momentul producerii, un efect difuz, pe care doar îl intuim. Dacă nu le-aș fi acordat vreo importanță, memoria nu le-ar fi reținut într-o manieră atât de vie. Ele sunt inițial înconjurate de semnificații și legături vagi, incerte. Evenimentele importante nu sunt

încapsulate în memorie, rămânând în timp cu aceeași semnificație, fără nici-o legătură cu contextul intelectual ulterior, ci sunt păstrate într-un mod dinamic și fluctuant. Semnificația evenimentelor reținute în memorie suferă un proces de schimbare/explicitare în noile contexte”.

Continuând șirul evenimentelor care au dus la aderarea la ideea de comunism, profesorul Cătălin Zamfir evocă, cu mult respect, pe tatăl „vitreg”, Stanciu Stoian („Avea stilul impunător al intelectualului «vechi», cu o poziție importantă și după război. Avea o percepție moderată, rațională a evenimentelor. Senzația mea era că avea o înțelepciune a istoriei. Comunismul era pentru el o istorie care venise. Și față de istorie trebuie să ai un soi de resemnare, dar să-ți faci datoria de intelectual. Bănuiam că multe lucruri nu-i plăceau, dar credea că timpul le va corecta...”).

În criza morală pe care o traversa adolescentul Cătălin Zamfir, criză care „a generat probabil exigențe morale foarte înalte față de societate”, pe care „nu o înțelegeam” și pe care o „acuza că nu are nici-o calitate morală” și pe care o percepea ca fiind „rea”, tatăl autorului „a evitat să-mi ofere o altă viziune, mai pozitivă, asupra societății”; dar „Nu știu ce a avut în minte când mi-a dat să citesc o broșură...”: era „Materialismul dialectic și istoric” de Stalin („considerată ca fiind o popularizare sintetică a concepției comuniste”); autorul avea 15 ani când a citit-o; „am fost cucerit la nivel moral. Îmi oferea o imagine globală, articulată despre ce e lumea, mai ales ce va fi societatea pe care voia s-o construiască comunismul”; „La 15 ani am adoptat ca acceptabilă viziunea comunistă despre istorie. Ce însemna pentru mine comunismul este mai greu de spus. Ceva foarte vag. Punct: îmi plăcea moral ideea de comunism.

„Din doctrina comunistă mi-au rămas pentru toată viața două principii, mai mult etice. În primul rând un **activism social**. Societatea trebuie să o construim noi, oamenii. Și avem o responsabilitate pentru cum este aceasta. În al doilea rând, o **morală a muncii**: fiecare are datoria să facă ceva pentru ceilalți, pentru societate. Iar munca este o formă de a contribui cu ceva. Chiar dacă mergeam la «muncă patriotică» în agricultură, munceam cu plăcere, dar și cu o anumită responsabilitate”.

Cu trimitere la istoria pe care o trăia, profesorul Cătălin Zamfir conchide: „Am acceptat și punctul de vedere al tatălui meu: toate lucrurile neplăcute, pe care nu le nega și care nu-i plăceau și lui, sunt poate inevitabile într-o anumită fază a istoriei. Dar aceasta le va elimina în cele din urmă. În acest fel se rezolvă discrepanța dintre realitate și ideal. Idealul rămâne dezirabilul care poate și trebuie realizat. Dar în timp”.

Trecerea timpului a adus noi nuanțe în convingerile profesorului Cătălin Zamfir. Primele contacte cu Partidul Comunist „au fost de la început mai degrabă negative”; în general, profesorul Cătălin Zamfir, își caracterizează atitudinea ca o aderare teoretică și morală la ideea de comunism dar „ceea ce se întâmpla” însă nu-mi plăcea deloc, dar eram tentat să cred că aceasta nu era, în perspectivă, «ceva specific» ci mai mult ceva trecător. În fapt, nu prea aveam contact cu realitatea politică. Eram student, îmi petreceam vremea în bibliotecă, la cursuri și seminarii și cu colegii”. Se va produce însă o schimbare a opțiunii ideologice, treptat, în etape; ajunge la concluzia că sistemul (și nu persoanele) produce cultul personalității, exclusivism ideologic și teroare politică. Noua opțiune este **democratizarea politică**. Am insistat într-o oarecare măsură pe acest subiect, având în vedere că autorul însuși afirmă: „Pentru un sociolog, opțiunea sa ideologică este un factor determinant”.

c. Drumul spre sociologie al profesorului Cătălin Zamfir a început după absolvirea Facultății de Filozofie din Universitatea București. Deși preparator la etică în cadrul Facultății de Filozofie, tematica filosofică a început să nu-l mai intereseze. „În mod special trei cărți au fost decisive pentru evoluția ulterioară”: „The organizations” de March și Simon, „Psihologia organizațiilor” de Katz și Kahn, „Social Theory and Social Structure” a lui R. K. Meton. Trebuie menționat că nu exista o secție sau facultate de sociologie în perioada în care autorul era student; în 1966 s-a înființat secția de sociologie a Facultății de Filosofie din Universitatea București; autorul, absolvent atunci, a rămas în afara catedrei de sociologie nou înființate, catedră constituită prin „metode foarte personalizate”.

Așa cum rezultă din carte, ceea ce caracterizează drumul spre sociologie al profesorului Cătălin Zamfir este o anumită dualitate: pe de o parte își desfășoară activitatea instituțională, predominant în cadrul filozofiei, pe de altă parte preocupările de sociologie se extind și se

consolidează, încât până în 1990 publică cărți fundamentale ale sale și ale sociologiei. Probabil că desfășurarea activității instituționale predominant în cadrul filozofiei s-a datorat, mai ales, situației precare a sociologiei din punct de vedere instituțional din acea perioadă (înființarea târzie a catedrei de sociologie și modul de constituire a ei, apoi desființarea din nou a secției de sociologie, situația dificilă a cercetării științifice sociologice).

Etapele principale ale drumului către sociologie sunt: colaborarea cu T. Herseni (participarea la cercetări sociologice), pregătirea doctorală și teza de doctorat (prima teză de doctorat cu o temă sociologică susținută după 1944), studii teoretice de sociologie („credeam că problema fundamentală a sociologiei era în domeniul teoriei”), experiența americană (la Institute for Social Research, University of Michigan), „studii în izolare”, studii și cărți grupate de autor în „sociologia constructivă” și „sociologie teoretică”.

„Sociologia constructivă” s-a finalizat cu cărțile „Dezvoltarea umană a întreprinderii” (1980), „Indicatori și surse de variație a calității vieții” (1984), „Modul de viață și calitatea vieții” (1982) și „Stiluri de viață. Dinamica lor în societatea contemporană” (1989).

„Sociologia teoretică” este reprezentată în primul rând de cartea „Structurile gândirii sociologice. Sociologia explicativă și sociologia constructivă” (1987), dar și prin pregătirea cărții „Incertitudinea. O perspectivă psihosociologică” (2005) și a „Dicționarului de sociologie” (1993).

Această enumerare sumară a etapelor devenirii sociologului Cătălin Zamfir pot fi completate prin considerații ale autorului privitoare la sine: „nu voiam să devin un erudit, ci un căutător”; „și eu am tentația să cred că am dreptate întotdeauna. „Dar educarea toleranței față de alte puncte de vedere și deschiderea față de revizuirea propriilor opinii sunt esențiale pentru un om de știință”; citările ar putea continua, dar numai citirea cărții poate da imaginea completă și asupra acestei problematice.

d. Făceam remarcă privitoare la „împlinirea parțială ca sociolog”; ea rezultă din, ceea ce deja am mai spus, pe de o parte, desfășurarea activității instituționale în mai multe „locuri de muncă” și predominant sub umbrela filozofiei, pe de altă parte, drumul spre sociologie din care au rezultat cărți fundamentale pe care niciun sociolog român nu le poate ocoli.

e. Prima parte a cărții conține, pe tot parcursul ei, considerații extrem de interesante referitoare la sociologie în general și la sociologia românească din perioada socialistă:

– „Producția sociologică originală reprezintă discontinuități pe fluxul tematicii sociologice, exprimând schimbările sau chiar mai mult, rupturile și răsturnările sociale”;

– „Sociologiile trebuie supuse unei duble evaluări: relevanța științifică și relevanța socială”;

– „Sociologia este un câmp științific în care sociologia marxistă este doar o sociologie, alături de alte sociologii”;

– Consideram că misiunea sociologiei atunci și cu siguranță și astăzi, este de a-și dezvolta capacitatea **construcției sociale**, a **organizării/reorganizării** sistemelor sociale. În acest context, nevoia de regândire a programului de schimbare socială era o prioritate absolută”;

– Formulează trei surse ale varietății perspectivelor din sociologie: 1) complexitatea enormă a realității sociale; 2) realitatea socială este dinamică, se modifică; 3) grupurile sociale au perspective diferite asupra aceleiași realități; ideologiile sunt asemenea perspective complementare.

Enumerarea ar putea continua, dar vreau să evit riscul simplificării prin citate; le-am menționat doar pentru a stimula citirea acestei cărți și dialogul cu autorul ei.

Partea a doua a cărții („Sociologia după revoluție”) este „povestea” împlinirii și a apogeeului sociologului Cătălin Zamfir; pentru mine ca cititor (dar și ca cercetător științific la Institutul de Cercetare a Calității Vieții încă de la constituirea acestuia) împlinirea profesorului Cătălin Zamfir este dată de participarea la construcția socială, organizarea și conducerea Institutului de Cercetare a Calității Vieții, conducerea Facultății de Sociologie și Asistență Socială, precum și de proiectele de cercetare (tranziția, problematica calității vieții, dezvoltarea socială, inovația socială ș.a.). Este acea parte a activității sociologului și omului de știință cunoscută tuturor generațiilor de sociologi; la ea a participat mai ales generația tânără, pe care profesorul Cătălin Zamfir a încurajat-o și a promovat-o constant (promovarea generației tinere este o dimensiune a activității profesorului Cătălin Zamfir). Pentru noi, colaboratori și cititori, „Sociologia după revoluție” este o perioadă plină de realizări a autorului cărții și nu vedem, din afară, dezamăgirile. Se pare că ele există și sunt menționate în carte.

Am citit cartea cu multă atenție și în mod sigur voi reveni la ea pentru anumite probleme. Este o carte densă, care poate fi citită atât din interesul pentru personalitatea autorului cât și din interesul pentru anumite probleme ale sociologiei și de sociologie. Poate fi percepută diferit de generațiile tinere și de reprezentanții generațiilor care au trăit și au activat aproximativ în aceeași perioadă istorică cu autorul. Consider extrem de interesant un dialog al opiniilor tuturor generațiilor privitoare la această carte.

Laureana Urse